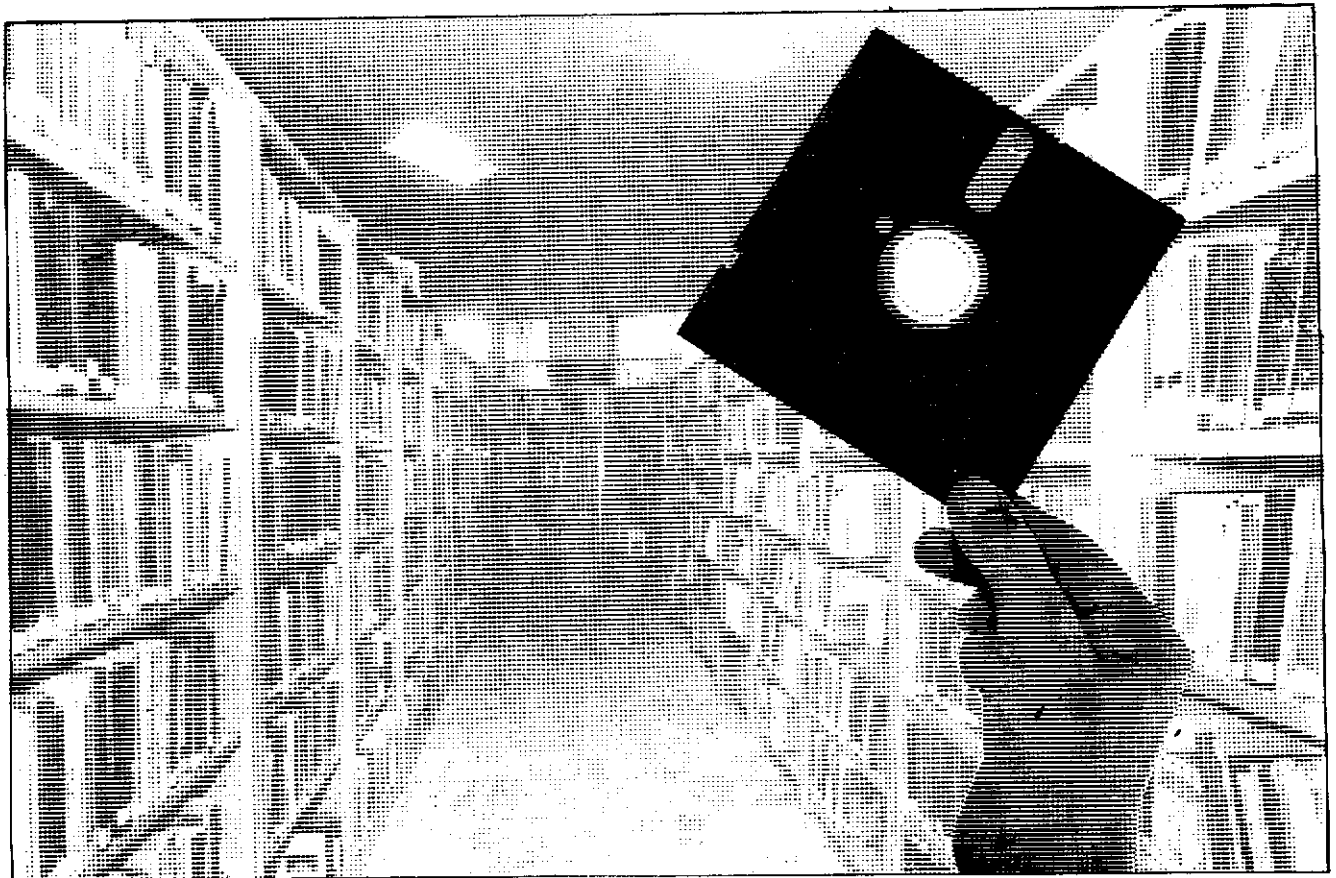

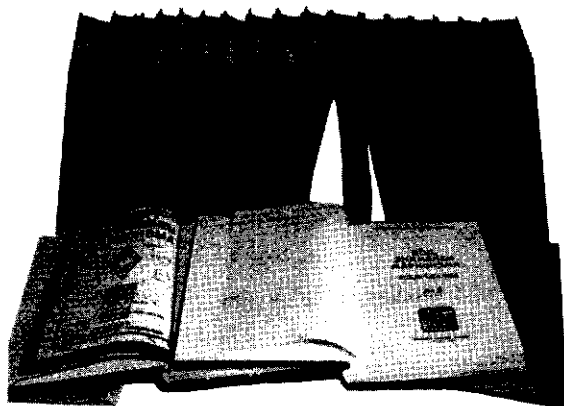

برنامه ریزی برای خودکار کردن کتابخانه‌ها در کشورهای در حال رشد

نگرشی سیستمی*

جانگاو مسویا (دانشگاه دارالسلام تانزانیا)
ترجمه رحمت‌ا... فتاحی
عضو هیأت علمی دانشگاه فردوسی

بهترین وجه دست به برنامه‌ریزی زند، برنامه‌ها را پیاده ساخته و فرایند حاصل را مورد ارزیابی قرار دهند؛ و بدین ترتیب مفهوم چرخه برنامه‌ریزی را تحقق بخشند. از دیدگاه سیستماتیک، برنامه‌ریزی برای خودکار کردن کتابخانه لازم است از رهنمودهای زیر پیروی کند.

تعیین هدفها

پس از شناسایی مسایل و مشکلات کتابخانه، می‌توان دست به تدوین هدفهای سیستم جدید زد. راولی^(۲) چنین پیشنهاد می‌کند که هدفهای یک سیستم خودکار باید در متن هدفهای کلی کتابخانه‌تبیین شود. هدف‌باید روشن، مشخص و واقع‌گرایانه باشد. یکی از راههای دقیق بودن و کامل بودن، استفاده از روش سؤالی است - چه، چرا، چه وقت، چه کسی، کجا، و چگونه؟ بدین ترتیب، سؤالات زیر را می‌توان به عنوان رهنمودهای مربوط تدوین هدفها مورد استفاده قرار داد:

- کدام جنبه‌های مشخص از امور کتابخانه را می‌خواهیم خودکار کنیم، مثلاً گردش و امانت مواد، پایندها، و غیره؟
 - چرا این امور را می‌خواهیم خودکار کنیم؟
 - چه وقت در نظر داریم این کار را صورت دهیم؟
 - کجا می‌خواهیم از این سیستم استفاده شود، یا در کدام بخش کتابخانه میل داریم مؤثر واقع شود؟
 - چه کسانی قرار است از این سیستم استفاده کنند، یا دست‌اندرکار آن شوند، یا تحت تأثیر آن قرار گیرند؟
 - چگونه فرایند کلی را باید پیاده کرد؟
- هرگاه امکان‌پذیر باشد، هدفهای مورد نظر باید به صورت

بسیاری از کتابخانه‌ها در کشورهای در حال رشد هنوز هم برای انجام امور خود از سیستمهای دستی استفاده می‌کنند. عوامل این امر بسیارند، از جمله مشکلات ارزی، نبود نیروی آموزش دیده از نظر کامپیوتر، زیرساخت غیرکارساز از قبیل مشکلات نیروی برق و مخابرات، نیز بسیاری از موارد دیگر. با این حال، به نظر می‌رسد اوضاع در حال دگرگونی است. نیمه دوم دهه ۱۹۸۰ شاهد موارد بسیاری از طرحهای خودکار کردن کتابخانه‌ها در جهان سوم بوده است. برخی امور کتابخانه در بعضی کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی در نیجریه، هند، برزیل، جامائیکا و دیگر کشورهای در حال رشد به صورت خودکار درآمده است. کتابخانه‌های دانشگاهی در تانزانیا، زامبیا، غنا مواردی‌اند که استفاده از کامپیوتر در برنامه‌های جاری خود را در اولویت قرار داده‌اند.

خودکار کردن امور کتابخانه مستلزم تغییر از نظام دستی به کاربرد کامپیوتر و دیگر تجهیزات نوین در کارکردهای اصلی کتابخانه است. این تغییرات لازم است پس از انجام تحلیلی سیستمی یا بررسی سیستمها به صورت دقیق انجام گیرد که از دیدگاه باربارا مارکوسون (۱) عبارت است از:

بررسی تمام اجزاء، عملیات، داده‌ها، اطلاعات و ورود مواد، محیط کار و غیره که سیستم موجود کتابخانه را تشکیل می‌دهند. یافته‌ها سپس به منظور پیشنهاد روشهای مناسب هدفهای برنامه و از طریق رهبردهای سیستمهای دیگر مورد استفاده قرار می‌گیرد. با ارزیابی این رهبردها، یکی از آنها به منظور پیاده‌سازی و طراحی یک سیستم نو برگزیده می‌شود.

در امر خودکار کردن کتابخانه‌ها، تحلیل سیستمها از پیش به منظور حصول اطمینان در این مورد که نیاز واقعی، منابع، تجهیزات و مراحل کامپیوتری کردن کدامها هستند صورت می‌گیرد. این بررسی درواقع کمکی است برای فائق شدن بر نتایج نامطلوبی که احتمال دارد بر اثر برنامه‌ریزی ضعیف حاصل شود.

هدف مقاله حاضر ارائه رهنمود برای کتابخانه‌هایی است که در نظر دارند امور خویش را خودکار کنند بویژه کتابخانه‌های کشورهای در حال رشد که منابع و امکانات آنها بسیار محدود است. در این ارتباط لازم است به این نکته توجه شود که کتابخانه‌ها نباید صرفاً به خاطر رقابت با پیشرفتهای تکنولوژیکی غرب خود را درگیر خودکار کردن سازند. آنها می‌بایست به

کمی بیان شده و قابل اندازه گیری باشد. مقصود از این ارزیابی، شناسایی ریشه های مسایل و مشکلات و پی بردن به این نکته است که آیا خودکار کردن می تواند بهترین راه حل آن مشکلات باشد؟ این بررسی لازم است از دیدگاه های زیر انجام گیرد:

- هدفها و مقاصد سیستم؛
- زیر مجموعه های سیستم کلی؛
- بایگانیها و مستندات سیستم؛
- گردش کار سیستم؛
- متوسط زمان مورد نیاز برای تکمیل یک امر؛
- منابع و هزینه های کارکرد سیستم؛
- مشکلات ویژه ای که سیستم با آنها روبروست؛
- توصیه های مربوط به بهسازی و توسعه نظام.

این ارزیابی به بهترین وجه می تواند توسط یک تحلیلگر سیستم انجام گیرد که به نظر می رسد نسبت به کارکنان کتابخانه امکان دارد بی اطلاع بوده یا برخی از مسایل را به دلیل آگاهیهای پیشین و دیدگاههای شخصی که پیشتر در سیستم ایجاد شده است به دیده سطحی بنگرند، هدف گراتر باشد.

ارزیابی دیدگاهها

پس از ارزیابی سیستم موجود، کتابخانه می تواند روشهای ممکن را که احتمال دارد برای حل مشکلات مفید واقع شود شناسایی کند. در این مرحله، فرض بر آن است که مشکلات را می توان از راههای دیگر، نه الزاماً خودکار کردن، نیز حل کرد؛

برای مثال، افزایش نیروی انسانی، کنترل بهتر کارکنان، دگرگونی روش مدیریت، تغییر در گردش کار و بسیاری از موارد دیگر که تماماً بستگی به ماهیت مشکلات دارند.

در صورتی که این بررسی نشان دهد خودکار کردن بهترین راه حل است، آنگاه می توان به ارزیابی رهبردهای گوناگون خودکار کردن پرداخت. این موارد عبارتند از سیستمهای آماده^۱، سیستمهای یکپارچه، سیستمهای طراحی شده توسط خود کتابخانه و سیستمهای تعاونی^(۳).

ویژگیهای سیستم مورد نظر

هدف از مشخص کردن سیستم مورد نظر، بدست آوردن تصویری روشن از بهترین سیستم مناسب کتابخانه است. برخی از عواملی که لازم است مورد توجه قرار گیرد عبارتند از: کارکردهای ویژه ای که سیستم باید توانایی انجام آنها را داشته باشد، ظرفیت آن؛ میزان اطمینان؛ سرعت و دقت. همین حوزه است که کتابخانه دانشگاه دارالسلام دست اندرکار تجربه کردن مشکلات آن است. به عنوان نمونه ای از مشکلات: این اهداء کنندگان هستند که نوع کامپیوترهایی را که باید تهیه شود به ما تحمیل می کنند، و کتابخانه دانشگاه ناچار است توجه خود را به کارکردهایی که باید این کامپیوترها انجام دهد معطوف سازد. برای مثال سازمان یونسکو از کتابخانه ها تانزانیا خواسته است تا درخواستهای خود را برای بسته نرم افزاری ریز کامپیوتری سوپر داک^۲ به آن تسلیم کنند. سؤال این است که چرا باید اهداء کنندگان تجهیزات خود را تحمیل کنند؟ پس سازگاری این تجهیزات چه می شود؟ آنها تا چه میزان نسبت به اموری که کتابخانه ها در نظر دارند خودکار کنند آگاهی دارند؟ این روش کتابخانه های دریافت کننده را وادار می سازد به جای آنکه کامپیوترها و نرم افزار مورد نظر را به تناسب برنامه هایشان انتخاب کنند، مسیر برنامه های خودکار کردن را به سوی کامپیوترها و نرم افزارهای تحمیل شده سوق دهند.

توجه به منابع و امکانات

پیش از دست اندرکار شدن در برنامه مورد نظر، توجه به چگونگی پشتیبانی مالی یکی از نکات بارز به نظر می رسد. در مورد کشوری همچون تانزانیا، جنبه های مالی بدان خاطر که به مسایل ارزی مربوط می شود حتی وخیم تر است کمکهای خارجی سازمانهای بین المللی، و کمکهای مالی که از امکانات داخلی تأمین می شود از منابع عمده بودجه طرحهایی از این قبیل است. تربیت کارکنان نیز زمینه حیاتی دیگری است که باید به طور جدی مورد توجه قرار گیرد. ورود کامپیوتر به کتابخانه مهارتهای

ایجاب می‌کند که هنگام تصمیم‌گیری، تجزیه و تحلیل دقیقی از مسأله به عمل آید.

نتیجه‌گیری

پیاده کردن سیستمهای خودکار کتابخانه می‌تواند امری بسیار تشویش‌آفرین باشد. این مسأله بویژه در مورد کشورهای در حال رشد که منابع بسیار محدودی در اختیار دارند و فروشندگان سیستمها در کشورهای پیشرفته دور قرار دارند صادق است. به منظور پرهیز از تشویش، برنامه‌ریزی خلاق و هوشمندانه از ضروریات است.

چنانچه طرح خودکار کردن به خوبی برنامه‌ریزی شود، پیاده کردن آن به احتمال زیاد آسان خواهد بود. کتابخانه‌هایی که در نظر دارند امور خود را خودکار کنند لازم است به بهترین وجه برنامه‌ریزی کرده، و پیاده‌سازی طرح را با ارزیابی توأم سازند. برنامه‌ریزی بدون نقد در به حداقل رساندن خطرات احتمالی مؤثر خواهد بود. برنامه‌ریزی باید همچون ستون اصلی طرح خودکار کردن کتابخانه در نظر گرفته شود.

توضیحات:

1. Turnkey Systems
2. Super-Doc microcomputer-based documentary software package.

مأخذ:

- * Jangawe Msuya, "Planning the Automation of Libraries in Developing Countries: A Systems Analysis Approach", *Library Review*, 39(3), 1990.
1. Markuson, B.E. et al., *Guidelines for Library Automation: A handbook for Federal and other Libraries*, System Development Corporation, Santa Monica, California, 1972, p. 29.
 2. Rowley, J.E., *Computers for Libraries*, 2nd ed., Clive Bingley, London, 1985, p. 10.
 3. Msuya, J., "Planning the Automation of Cataloguing Services". MLib dissertation, College of Librarianship Wales, Aberystwyth, 1988, pp. 34-49.
 4. Daniels, A. and Yeates, D., *Basic Systems Analysis*, 2nd ed., Pitman, London, 1984, pp. 6-7.

جدیدی را ایجاد می‌کند که غالباً بیگانه بوده و در محیط کتابخانه وجود نداشته است. آموزش موجب می‌شود که کارکنان برای انجام امور و استفاده از تجهیزات جدید در خود اعتماد به نفس بیابند.

اتفاق کامپیوتر را باید از پیش طرح‌ریزی کرد. مواردی چون درجه حرارت، رطوبت، و نور باید پیش از نصب تجهیزات حد بهینه باشد. در مناطقی که قطع نیروی برق امری عادی است، لازم است از پیش امکانات دیگری در نظر گرفته شود. استفاده از موتورهای برق می‌تواند در به حداقل رساندن اثرات نامطلوب قطع برق مفید باشد.

عوامل انسانی

در ارتباط با خودکار کردن کتابخانه، عاملی که پیوسته رخ داده است مقاومت کارکنان در برابر تغییرات جدید بوده است. دانیلز و بیتز^(۴) دلایل گوناگونی را در این مورد ارائه می‌دهند. آنها همچنین راههایی برای غلبه بر این مشکل پیشنهاد می‌کنند. بطور خلاصه، کارکنان باید مورد آموزش قرار گرفته، از جریان امور آگاه گردند، بطور کامل در امور دخالت داده شوند، مثالها و رهنمودهایی به آنان ارائه گردد و در رأس همه، به آنان اطمینان داده شود که هیچکس به خاطر ورود کامپیوتر به کتابخانه شغل خود را از دست نخواهد داد.

مسایل ایمنی و پشتیبانی فنی

مدیریت کتابخانه باید نسبت به مسایل ایمنی و پشتیبانی سیستم نیز توجه کند. احتیاطهای جلوگیری از آتش‌سوزی و مسایل دیگر لازم است مد نظر باشد. ایمن بودن داده‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. اتفاق کامپیوتر باید ایمن بوده و فقط برای کارکنان مجاز دسترس پذیر باشد.

مسایل و پشتیبانی فنی نیز لازم است از پیش از نظر امنیت پیشگیری و نگهداری سخت‌افزار و نرم‌افزار مورد توجه واقع شود. برای مثال در مورد کتابخانه دانشگاه دارالسلام، درست مثل بسیاری از کتابخانه‌های دیگر در کشورهای در حال رشد، پشتیبانی سیستم می‌تواند مشکلاتی را از نظر بُعد جغرافیایی میان فروشندگان تجهیزات و کتابخانه ایجاد کند. از این‌رو کتابخانه‌ها باید تجهیزاتی را برگزینند که فروشندگان آنها در کشورهای مقصد از اعتبار برخوردار باشند.

مدلهای کامپیوتر همواره دستخوش دگرگونی است. این دگرگونی از نظر قطعات بدکی و سایر پشتیبانی‌های فنی، بویژه پس از آنکه مدل انتخاب شده از رده خارج شده باشد، مشکلاتی را برای کشورهای در حال رشد ایجاد می‌کند. این امر

